

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

Cultuurhistorische verkenning en advies

**Concept-bestemmingsplan Bos en Lommerplein
e.o.**
Amsterdam 2012

CONCEPT

Inhoud

	Inleiding	3
1	Beleidskader	4
2	Historisch stedenbouwkundige analyse	5
2.1	Algemeen	5
2.2	Bos en Lommerplein	8
2.3	Kolenkitbuurt	8
2.4	Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK)	9
2.5	Aanleg autoringbaan	9
2.6	Gulden Winckelplantsoen	10
2.7	Marieken van Nimwegenstraat e.o.	10
2.8	Recente ontwikkelingen	11
3	Betekenisvolle bebouwing en overige cultuurhistorische waarden	12
4	Advies	17
	Colofon	18

1 Beleidskader

De Wet ruimtelijke ordening (Wro) uit 2008 voorziet in de verplichting voor overheden tot het opstellen van een structuurvisie voor hun gebied. Hierin kan onder andere worden opgenomen welke cultuurhistorische waarden binnen een gebied aanwezig zijn. De visie kan door middel van het bestaande vergunningstelsel en regelgeving op het gebied van ruimtelijke ordening in praktijk worden gebracht. Voor Amsterdam geldt, naast de Provinciale Structuurvisie Noord-Holland 2040, de Structuurvisie Amsterdam 2040 'Economisch Sterk en Duurzaam' (vastgesteld 17 februari 2011). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie is wat de bovengrondse waarden betreft gericht op gemeente-overschrijdende zaken waardoor het geen inzicht biedt op de lokale waarden.

In artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) uit 2010, waarin de Wro nader is uitgewerkt, is opgenomen dat per 1 januari 2012 bij het maken van bestemmingsplannen een beschrijving moet worden opgenomen van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden. Bij nieuwe ontwikkelingen in een gebied, dienen de gevolgen voor de cultuurhistorische waarden op voorhand in kaart te worden gebracht. Zodoende is het sinds 1 januari 2012 verplicht om cultuurhistorische waarden te verankeren in het proces van ruimtelijke ordening en moet bij het opstellen of wijzigen van een bestemmingsplan daarmee rekening worden gehouden. Voor Amsterdam komt dit punt ook aan bod in de Beleidsnota 'Ruimte voor Geschiedenis' (vastgesteld 13 april 2005) en 'Spiegel van de Stad, visie op het erfgoed van Amsterdam' (vastgesteld 14 november 2011).

2 Historisch stedenbouwkundige analyse

2.1 Uitbreidingsplan Bosch en Lommer

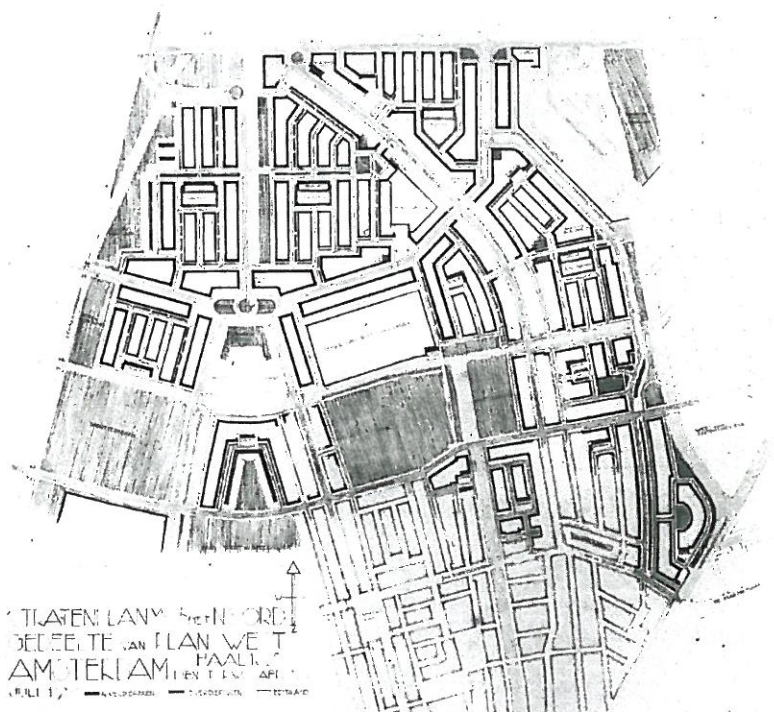
Het 'Uitbreidingsplan Bosch en Lommer' kwam na een lange voorgeschiedenis tot stand in 1935. Het is ontworpen door de Afdeling Stadsontwikkeling van de Dienst der Publieke Werken. Deze dienst werd in 1928 opgericht om toekomstige stadsuitbreidingen vanuit één visie te laten plaatsvinden.

Amsterdam had in 1921 enkele naburige gemeenten geannexeerd wat de stad veel nieuwe bouwgrond opleverde. Er was immers dringend behoefte aan meer woonruimte.

Na de negentiende-eeuwse stadsuitbreiding op basis van het 'Plan Kalf' uit 1877 en het vroeg twintigste-eeuwse 'Uitbreidingsplan Zuid' van H.P. Berlage uit 1917, bood de annexatie eindelijk ruimte voor grootschalige planmatige uitbreiding. Stadsontwikkeling ontwierp hiertoe het 'Algemeen Uitbreidingsplan' (AUP) dat in 1935 officieel werd vastgesteld.

In 1922 was er op particulier initiatief al aan een uitbreiding aan de westzijde van de stad begonnen, het zogeheten 'Plan West'. Dit plan was ontworpen door A.R. Hulshoff, J. Gratama en G. Versteeg en voorzag in de bouw van zesduizend arbeiderswoningen. Het vertoont gelijkenissen met het 'Uitbreidingsplan Zuid' van Berlage vanwege de gesloten bouwblokken met lange gevelwanden, de accentuering van hoekpunten en pleinen en de afwisseling in bouwhoogte afhankelijk van de functie van een straat. De centrale as in het plan is de Hoofdweg met het Mercatorplein als middelpunt. De bebouwing en inrichting van dit plein werd door Berlage ontworpen.

In april 1929 presenteerde Stadsontwikkeling een schemaplan voor de verdere ontwikkeling van Amsterdam-West. Binnen dit kader werden er verschillende deelgebieden aangewezen, waar het huidige Bos en Lommer er één van was. Op een gedetailleerd plan uit juli 1930 werd dit gebied nog aangeduid als het 'Noordgedeelte van Plan West'. Het was omsloten door de Haarlemmerweg in het noorden, de Jan van Galen- en Jan Evertsenstraat in het zuiden, het tracé van de Ringspoorbaan en de Admiralengracht in het westen en het Westelijk Marktkanaal en de Kostverlorenvaart in het oosten.

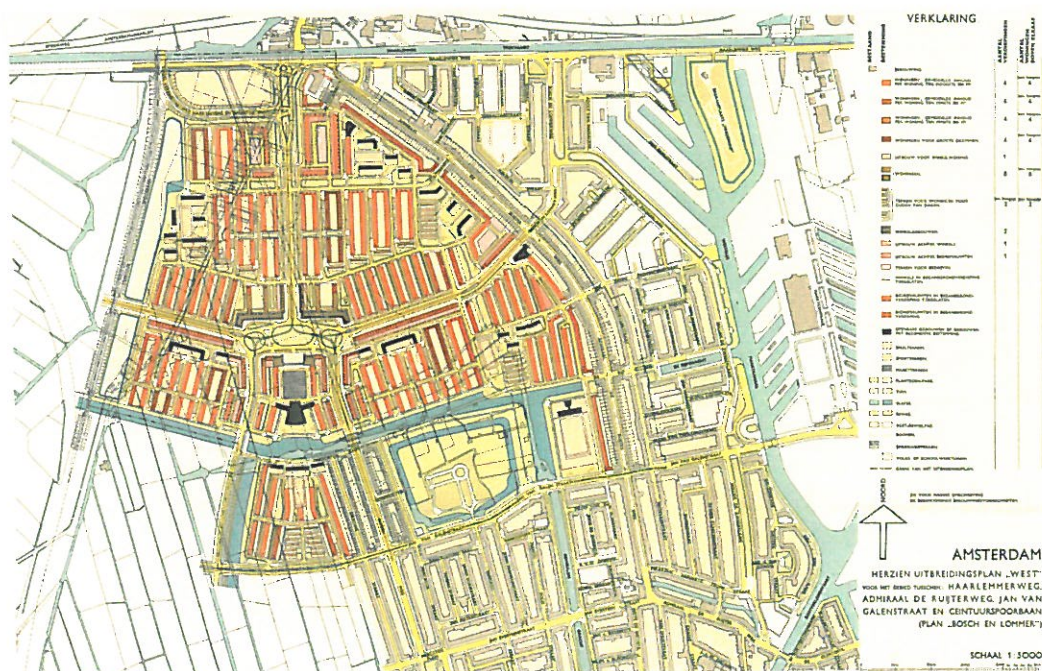
Plankaart voor het 'Noordgedeelte van Plan West' uit juli 1930. Qua bebouwing wordt het ontwerp gekenmerkt door de gesloten bouwblokken.

De structuur van dit ontwerp werd gekenmerkt door reeds bestaande stedenbouwkundige elementen. Het Westelijk Marktkanaal, de Admiraal de Ruyterweg, die ook al geheel bebouwd was, de Hoofdweg, die doorgetrokken werd naar het Bos en Lommerplein, en de geprojecteerde ringweg, tegenwoordig de A10, vormden dominante noord-zuid gerichte structurende elementen. Het dijklichaam van de RingSpoorbaan begrensdde het gebied met een barrière aan de westzijde.

Ook de oost-west gerichte structuur lag in feite vast. De Jan van Galenstraat en de Erasmusgracht, in het verlengde van de De Rijkgracht, waren al voor de annexatie in 1921 op de kaart gezet door de Gemeente Sloten. De profielen van de zijstraten die de Admiraal de Ruyterweg van oost naar west kruisen, waren zelfs al bebouwd en dus een vaststaand stedenbouwkundig feit. De Afdeling Stadsontwikkeling was genoodzaakt om voor de latere Bos en Lommerweg gebruik te maken van de enige zijstraat van de Admiraal de Ruyterweg die wat breder was. Dit werd de doorgaande verkeersverbinding in westelijke richting, met een viaduct in het dijklichaam van de RingSpoorbaan. De profielen van de twee andere zijstraten waren smaller en sloten aan op doodlopende woonstraten, de Wiltzanghlaan en de Reinaert de Vosstraat. De Wiltzanghlaan is pas na de Tweede Wereldoorlog opgewaarderd tot een doorgaande, zij het secundaire, verkeersverbinding met Tuinstad Slotermeer. De hoofdstructuur van Bos en Lommer is nooit meer gewijzigd en alleen de latere A10 heeft ingrijpende gevolgen gehad voor het oorspronkelijke ontwerp.

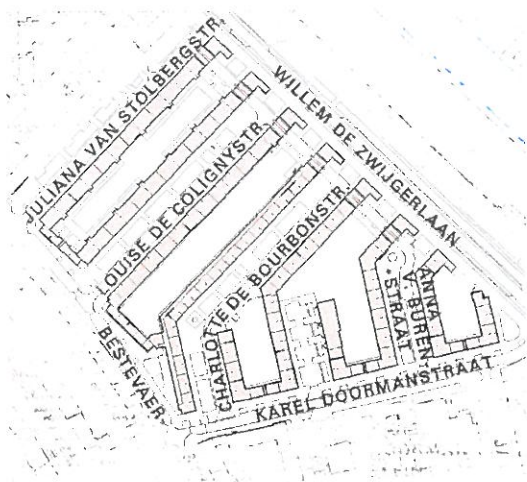
De uiteindelijke plankaart uit 1935 verschilt echter wel van de kaart voor het 'Noordgedeelte van Plan West' uit juli 1930. Zo was het om financiële redenen noodzakelijk om het gebied ten oosten van de Admiraal de Ruyterweg eerst te ontwikkelen, omdat dit reeds was opgespoten. Hiervoor werd in november 1930 een afzonderlijk voorstel ingediend bij de Gemeenteraad: het 'Uitbreidingsplan Landlust'. Ook dit plan zou op onderdelen nog herhaaldelijk gewijzigd worden, maar het werd in grote lijnen uitgevoerd conform de kaart van juli 1930, met gesloten blokbebouwing.

Het bebouwingsplan voor de terreinen ten westen van de Admiraal de Ruyterweg werd in de loop der jaren ingrijpender aangepast aan nieuwe stedenbouwkundige inzichten. Met name het streven naar open bebouwing, geïntroduceerd door de architectonische avant-garde in de jaren twintig, kon met het verstrijken der jaren niet meer terzijde worden geschoven als een ondoordacht experiment. C. van Eesteren, hoofdontwerper bij de Afdeling Stadsontwikkeling, maar ook voorzitter van de Internationale Congressen voor het Nieuwe Bouwen (CIAM), wilde dit gedachtegoed in de praktijk van de Amsterdamse stedenbouw toepassen.

Plankaart voor 'Bosch en Lommer' uit 1935. De strookverkaveling vormt een groot verschil met de gesloten bouwblokken van vijf jaar eerder.

Zo werd het 'Uitbreidingsplan Bosch en Lommer' het eerste grootschalige experiment met open strokenverkaveling in Nederland. Toegesplitst op typologie en plattegrond van de woning is Bos en Lommer de bakermat van het standaard portiek-etageblok dat tot in de jaren zestig de woningvoorraad zou domineren. Op het woonveld tussen de Juliana van Stolbergstraat, de Karel Doormanstraat, de Willem de Zwijgerlaan en de Bestevaerstraat werd in 1936 op kleine schaal geëxperimenteerd met open bebouwing naar ontwerp van B. Merkelbach en C. Karsten. Het resultaat van dit experiment zijn goedkope arbeiderswoningen van vier bouwlagen op een verzonken onderbouw met bergingen en aan de gevel geplaatste trappenhuizen. Twee blokken liggen telkens aan een collectieve tuin, toegankelijk vanuit de onderbouw, volgens het principe straat, blok, tuin, blok, straat. Dit type woning kan worden beschouwd als het oertype van de naoorlogse portiek-etageblokken in open bebouwing in de AUP-gebieden.

Het eerste experiment met open bebouwing in Amsterdam, naar ontwerp van Merkelbach en Karsten. Het is duidelijk dat het hier een experimentele fase betreft, aangezien de hoven aan één kant afgesloten zijn. Omdat de blokken niet in noord-zuidrichting geplaatst zijn is optimale lichttoetreding bovendien niet mogelijk.

De resultaten van de eerste experimenten vielen Van Eesteren echter tegen. Open bebouwing was erop gericht meer licht en lucht toe te laten treden tot woningen, maar door een hoge grondprijs konden de vroegste bouwblokken niet op de gewenste afstand tot elkaar worden geplaatst, zoals bij die aan de Blancefloorstraat en omgeving. Een overgangsvorm zijn de woonblokken aan weerszijden van de Marieken van Nimwegenstraat uit 1939. Bij een deel van deze woningen heeft het souterrain weer plaatsgemaakt voor een traditionele blokopbouw met begane-grondwoningen en zolderbergingen. Aan de zuidzijde van deze straat zijn tussen de woonblokken gemeenschappelijke tuinen aangelegd.

Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog moest de invulling van het plan worden uitgesteld. Na de oorlogsjaren werd de bouw weer hervat, wat terug te zien is in typologie, verkaveling en materiaalkeuze. Naarmate het plan in westelijke richting werd ingevuld, is er een ruimere strokenverkaveling toegepast. In de Kolenkitbuurt werden bouwblokken met een volwaardige, flexibele begane-grondlaag gerealiseerd. Behalve bergingen zijn hierin twee slaapkamers aan de tuinzijde ondergebracht die bij de woning op de eerste verdieping horen en via een binnentrap te bereiken zijn. Ook is het zo mogelijk winkels, bedrijven of woningen voor alleenstaanden in de plint op te nemen.

Deze ontwikkeling zou zich vanaf de jaren vijftig onder andere in de Westelijke Tuinsteden doorzetten. Typologisch vond er een overgang plaats van louter portiek-etageblokken tot ruimtelijke composities van laag-, middelhoog- en hoogbouw in een integraal ontworpen groenstructuur.

Door de gefaseerde invulling voor en na de oorlog is de historische betekenis van het uitbreidingsplan enigszins miskend. Tegenwoordig kan vastgesteld worden dat Bos en Lommer, voor zover gerealiseerd, een baanbrekend stedenbouwkundig ontwerp is geweest. De strokenbouw uit de late jaren dertig en van kort na de oorlog geeft een helder beeld van hetgeen in die tijd mogelijk was in Amsterdam op het gebied van stedenbouw, volkshuisvesting en architectuur.

2.2 Bos en Lommerplein

Ter hoogte van het huidige Bos en Lommerplein was op de plankaart uit 1935 een groot verkeersplein ontworpen. Hier moesten de Bos en Lommerweg, de Hoofdweg, een nieuwe autoringbaan en de Multatuliweg samenkomen. Direct ten zuiden van het verkeersplein was een marktplein voorzien waaraan een 'volkgebouw' was gesitueerd. Op de plankaart had het plein een nagenoeg symmetrische ligging binnen het ontwerp voor Bos en Lommer en een monumentale aanleg. De contouren van het plein waren geaccentueerd door bebouwing.

Toen na de oorlog met de aanleg van het Bos en Lommerplein werd begonnen, was de stedenbouwkundige situatie gewijzigd. In 1956 werd de definitieve ligging van een tweede tunnel onder het IJ bepaald, de huidige Coentunnel. De autoringbaan moest ononderbroken doorlopen in de richting van de nieuwe tunnel en moest het karakter krijgen van een snelweg in plaats van de geplande stadsstraat. Het symmetrische Bos en Lommerplein was niet langer gewenst en er werden enkele tijdelijke oplossingen bedacht.

Om de Hoofdweg op de Bos en Lommerweg aan te sluiten werd van de oorspronkelijke drie geschakelde rotondes alleen de oostelijke aangelegd. Ook werd tramlijn 13 via de Bos en Lommerweg doorgetrokken naar Slotermeer. De weg die vanuit noordelijke richting aansloot op het plein, de Multatuliweg, was in tijdelijke vorm aangelegd om een verbinding met de Haarlemmerweg te verkrijgen. Dit is nu het tracé van de Ring A10.

Op de voorgrond het Bos en Lommerplein in 1959, gezien in de richting van de Multatuliweg. (foto: J.M. Arsath Ro'is)

2.3 Kolenkitbuurt

Het gebied ten westen van de beoogde autoringbaan en ten zuiden van de Leeuwendalersweg was op de plankaart uit 1935 grotendeels bestemd voor woningbouw met uitzondering van een tweetal gebouwen met een bijzondere bestemming. Aan het begin van de jaren vijftig werd begonnen aan de invulling van dit gebied. De Nederlands-hervormde Opstandingskerk naar ontwerp van M.F. Duintjer werd in 1956 voltooid en werd direct een blikvanger binnen de buurt. Deze kerk staat beter bekend als de Kolenkit vanwege de gelijkenissen die de toren vertoont met dit object. De bijnaam voor de kerk werd ook de naam voor de omliggende buurt, de Kolenkitbuurt. In hoofdstuk 3 van dit rapport wordt de Kolenkit nader besproken.

Tot het plangebied Bos en Lommerplein e.o. worden ook enkele woonblokken in de Kolenkitbuurt gerekend. Het betreft het woonblok aan de oostkant van de De Leeuw van Vlaanderenstraat en de woonblokken tussen de Leeuwendalersweg, de Bos en Lommerweg, de Akbarstraat en het Jan van Schaffelaarplantsoen. Het eerstgenoemde woonblok werd in 1961 voltooid naar ontwerp van J.P. Kloos en R.R. De Vries in opdracht van Woningstichting Patrimonium. Het gebouw is langer dan de naastgelegen bebouwing en fungeert als een scherm langs de autoringbaan. Het gebouw is inmiddels ingrijpend gerenoveerd en met twee lagen opgetopt. De blokken tussen de Leeuwendalersweg, de Bos en Lommerweg, de Akbarstraat en het Jan van Schaffelaarplantsoen behoren tot een grotere wooneenheid met een vergelijkbare verkaveling. Ze werden in 1952 voor Woningbouwvereniging Het Oosten gebouwd, naar ontwerp van A. Evers en G.J.M. Sarlemijn. De naastgelegen flats met vergelijkbare verkaveling werden ontworpen door J.W. Dinger. In hoofdstuk 3 van dit rapport worden deze gebouwen nader besproken.

2.4 Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK)

Gelijktijdig met de besluitvorming rond de autoringbaan had de gemeente aan het architectenbureau van B. Merkelbach opdracht gegeven een Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK) te ontwerpen. Locatie en vorm waren in de opdracht nog niet bepaald, maar het gebouw moest ruimte bieden aan 3000 werknemers. Om aan deze en andere eisen te voldoen moest het gebouw volgens Merkelbach een langgerekt hoogbouwvolume van 10 tot 11 verdiepingen worden. In samenwerking met Van Eesteren werd het GAK-gebouw parallel aan toekomstige autoringbaan gesitueerd, direct ten zuiden van het Bos en Lommerplein. Het gebouw kwam tussen 1956 en 1960 tot stand. Op het aangrenzende terrein werd het Bos en Lommerplantsoen aangelegd naar ontwerp van Mien Ruys. In hoofdstuk 3 van dit rapport wordt het GAK-gebouw nader besproken.

Het Gemeentelijk Administratiekantoor in aanbouw in 1959. (foto: J.M. Arsath Ro'is).

2.5 Aanleg autoringbaan

In 1962 werd door Rijkswaterstaat begonnen met de gefaseerde aanleg van de huidige Ring A10. Het westelijke deel kwam in 1975 gereed. De nieuwe Coentunnel was reeds in 1966 voltooid. Ter hoogte van het Bos en Lommerplein is de weg verdiept aangelegd ten behoeve van een ongehinderde doorgang van het auto- en tramverkeer op de Bos en Lommerweg. Ten noorden en zuiden van de tunnelbak is er gekozen voor een verhoogd tracé. De aanleg van de snelweg had als gevolg dat er veel ongelijke grondstukken overbleven. De symmetrie die het plein oorspronkelijk moest krijgen werd door deze restruimte een onmogelijk streven. Gelijktijdig met de aanleg van de autoringbaan werden in de onderliggende fietstunnel ter hoogte van de Leeuwendalersweg voorzieningen aangebracht om de tunnel als schuilkelder te kunnen gebruiken. In hoofdstuk 3 wordt deze schuilkelder kort beschreven.

De tunnelbak ter hoogte van het Bos en Lommerplein in 1966 vanuit het Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK) (foto: G.L.W. Oppenheim).

2.6 Gulden Winckelplantsoen

Aan het Gulden Winckelplantsoen in de noordoostelijke oksel van de Bos en Lommerweg en de Ring A10 werd vanaf het begin van de jaren zestig gebouwd aan een winkelcentrum voor de directe omgeving. Het winkelcentrum bestond uit een marktplein met lage bebouwing aan de noord- en westzijde. Op de noordelijke laagbouw werd een kantoor toren gebouwd. Het Bos en Lommerplein lag op een hoger niveau vanwege de helling naar het viaduct over de autoringbaan. Qua inrichting was het plein gericht op de Hoofdweg.

Het Bos en Lommerplein en omgeving in 1968. Rechts van het midden het Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK) en het bijbehorende plantsoen (foto: onbekend).

2.7 Marieken van Nimwegenstraat e.o.

Binnen de grenzen van het bestemmingsplan Bos en Lommerplein e.o. valt ook de woningbouw tussen de Buskenblaserstraat, de Erasmusgracht, de Griseldestraat en de Elckerlijcstraat. Deze blokken maken qua architectuur en verkaveling deel uit van de ruimtelijke eenheid tussen de Tijn Uilenspiegelstraat, de Erasmusgracht, de Egdiusstraat en de Elckerlijcstraat. Deze bebouwing werd in 1939 opgeleverd en is daarmee een van de vroegste ontwikkelingen in Bos en Lommer. De Marieken van Nimwegenstraat doorsnijdt de blokken in oost-

westrichting. De blokken die tot het plangebied behoren hebben ten noorden van deze straat een U-vormige verkaveling en ten zuiden ervan een strookverkaveling. Qua architectuur vertonen alle woonblokken binnen de ruimtelijke eenheid veel gelijkenissen. Toch hebben destijds meerdere architecten aan het project gewerkt. Zo werden de noordelijke blokken binnen de gebiedsgrenzen ontworpen door J.C. Teunisse en de zuidelijke door J.F.A. Göbel en G. den Hertog. De grootste verschillen zitten in de indeling van de gebouwen. Zo hebben de blokken van Teunisse bergingen op zolder, terwijl deze bij Göbel en Den Hertog op de begane grond gelegen zijn. Deze variaties en de beperkte afstand tussen de stroken getuigen van het experimentele karakter van deze vooroorlogse woningen. De gemeenschappelijke tuinen zijn bovendien deels ingericht als privétuinen waardoor er weliswaar een groen aangezicht ontstaan is, maar er geen sprake is van daadwerkelijke open bebouwing. De blokken vertegenwoordigen een belangrijke fase in de ontwikkeling naar open bebouwing. In hoofdstuk 3 van dit rapport komen deze bouwblokken uitgebreider aan bod.

2.8 Recente ontwikkelingen

Het Bos en Lommerplein heeft tot circa het jaar 2000 in ongewijzigde vorm bestaan. Vanaf 2002 is er begonnen aan een grootschalige herinrichting van het plein, het winkelcentrum en de directe omgeving. Hierbij is er gekozen voor middelhoge gesloten gevelwanden die de loop van de straten accentueren. De rotonde heeft plaatsgemaakt voor een T-splitsing op het punt waar de Hoofdweg en Bos en Lommerweg bij elkaar komen. Het viaduct over de Ring A10 is aan weerszijden overbouwd, waarbij de zuidoostelijke hoek gemarkeerd is door hoogbouw.

Het open karakter van het Bos en Lommerplantsoen is ingeperkt door nieuwe bebouwing langs de noord- en oostrand. Reeds aan het begin van de jaren negentig werd de zuidoosthoek van het plantsoen bebouwd met ouderenhuisvesting naar ontwerp van H. Wagner. Van het tuinontwerp van Mien Ruys is weinig tot niets over. Aan de andere zijde van de hoofdweg hebben enkele woonblokken van A. Staal en één blok van L. Peters uit de jaren vijftig plaatsgemaakt voor middelhoge gevelwanden van zeven bouwlagen.

De laagbouw van het winkelcentrum is vervangen door middelhoge bebouwing die het nieuwe marktplein omsluit. In tegenstelling tot de oude situatie ligt het nieuwe marktplein juist verhoogd ten opzichte van het Bos en Lommerplein, omdat het bovenop een ondergrondse parkeergarage is gebouwd. De bebouwing is wederom uitgelijnd op de Hoofdweg.

Actuele kaart van Bos en Lommer.

3 Betekenisvolle bebouwing en overige cultuurhistorische waarden

- Ordes gebouwen**
- Orde 1
 - Orde 2
 - Orde 3
 - Basisorde
 - Te slopen
 - Niet tot AUP/Post AUP behorend
 - Rijksmonument
 - Gemeentelijk monument
- Ordes bruggen**
- Orde 1
 - Orde 2
 - Orde 3
 - Basisorde
 - Gemeentelijk monument
- Groenstructuur**
- Groen/blauwe hoofdstructuur
 - Openbaar groen
 - Privétuinen grenzend aan openbaar groen
- Verkeersstructuur**
- Stadslanen
 - Wijkontsluitingswegen
 - Buurtontsluitingswegen

Uitsnede waarderingskaarten AUP gebieden Zuid met legenda.

Orde 1: “een architectuureenheid met een voor de periode karakteristieke architectonische vormgeving en/of typologie, die bovendien een belangrijke bijdrage levert aan de compositie van de verkavelingseenheid en het veld”.

Orde 2: “een architectuureenheid met een voor de periode karakteristieke architectonische vormgeving en/of typologie, die bovendien een belangrijke bijdrage levert aan de compositie van de verkavelingseenheid en het veld”.

Orde 3: “een architectuureenheid met een voor de periode kenmerkende vormgeving en/of kenmerkende typologie en/of belangrijke bijdrage aan de compositie van de verkaveling en het veld”.

Basisorde: “een voor de periode kenmerkende architectuureenheid zonder architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde, ofwel ontstaan door geringe ontwerp kwaliteit ofwel door latere, ingrijpende wijzigingen waardoor deze de architectonische meerwaarde en/of bijdrage aan de compositie van de verkaveling heeft verloren”.

Nederlands-hervormde Opstandingskerk 'de Kolenkit', De Leeuw van Vlaanderenstraat, Rijksmonument

Atlas Amsterdam, 2010.

Architect: M.F. Duintjer

Bouw: 1956

De bouw van de Nederlands-hervormde Opstandingskerk was een van de eerste ontwikkelingen in het gebied ten westen van de beoogde autoringbaan. De kerk werd in 1956 voltooid, naar ontwerp van M.F. Duintjer. Het is een zogeheten verdiepingskerk en bestaat uit een kerkzaal met daaronder een wijkcentrum. Het naoorlogse kerkgebouw moest ook een sociaal-maatschappelijke rol gaan vervullen. De kerk is opgetrokken uit beton en staal, bekleed met rode baksteen. Op de zuidwesthoek staat de karakteristieke kolenkit-vormige klokkentoren. De kerk is een icoon van Bos en Lommer, ook al is de prominente en van verre herkenbare ligging grotendeels teniet gegaan door hoogbouw in het kader van een grootscheepse herstructurering van de wijk. In 2007 werd het gebouw voorgedragen voor bescherming in het kader van de Top 100 wederopbouwmonumenten van minister R. Plasterk. Sinds maart 2010 heeft het gebouw de status van Rijksmonument.

Gemeentelijk administratiekantoor (GAK), Bos en Lommerplantsoen 1

Atlas Amsterdam, 2011. Het voormalige gebouw van het Gemeentelijke Administratiekantoor (GAK).

Architect: architectenbureau B. Merkelbach & P. Elling, A'dam (i.s.m. A. Bodon, E. van Blerkom en I. Boks)

Ontwerp: 1955-1957

Bouw: 1957-1960 (officiële opening: 1 september 1960)

Hoofdgebouw van het voormalige Gemeentelijk Administratiekantoor (GAK). Gebouwd met de specifieke eis om ruim 3000 werknemers te kunnen faciliteren. Bestaat uit een staalskelet, een dubbellaagse onderbouw, een

middenbouw van twaalf bouwlagen, een zuidelijke kantoorvleugel van 11 etages met in de bovenste laag de directie- en vergaderruimten en een noordelijke kantoorvleugel van 10 etages met over het gehele oppervlak een dakterras voor het personeel. De gevel was ten tijde van de oplevering zeer innovatief door het gebruik van een aluminium vliesgevel. Het naastgelegen terrein werd ingericht als plantsoen naar ontwerp van tuinarchitecte Mien Ruys en vormde een eenheid met het gebouw. In het plantsoen is een beeldenpaviljoen van E. Hartsuiker gelegen.

Het GAK-gebouw is niet alleen een krachtig stedenbouwkundig en architectonisch baken, dat door zijn omvang en moderne, constructieve verschijning preludeert op de jaren zestig als de periode waarin optimisme en vooruitgangsgeloof hand in hand gaan met een toenemende grootschalige en nuchtere inrichting van de gebouwde omgeving, maar ook een 'monument' van de naoorlogse sociale wetgeving en sociaal-democratie. De instelling van het GAK is immers een rechtstreeks gevolg van twee wetten die in de eerste helft van de jaren vijftig het fundament legden voor de verzorgingsstaat: de Werkloosheidswet uit 1952 en de Organisatiewet sociale verzekeringen uit 1953. Met de komst van het GAK-gebouw kreeg Bos en Lommer in zekere zin toch nog het Volksgebouw dat op de plankaart van 1935 stond ingetekend.

Het GAK-gebouw is een beoogd gemeentelijk monument en wordt na jarenlange planvorming gedeeltelijk herbestemd tot woningbouw.

Portiek-etagewoningen tussen de Buskenblaserstraat, de Erasmusgracht, de Griseldestraat en de Elckerlijcstraat.

Architect: J.C. Teunisse (noordelijke blokken) en Göbel en Den Hartog (zuidelijke blokken)

Oplevering: 1939

Deze blokken maken qua architectuur en verkaveling deel uit van de ruimtelijke eenheid tussen de Tijn Uilenspiegelstraat, de Erasmusgracht, de Egidiusstraat en de Elckerlijcstraat. Deze bebouwing werd in 1939 opgeleverd en is daarmee een van de vroegste ontwikkelingen in Bos en Lommer.

De grootste verschillen zitten in de indeling van de gebouwen en het omliggende groen. Zo hebben de blokken van Teunisse bergingen op zolder, terwijl deze bij Göbel en Den Hartog op de begane grond gelegen zijn. De tuinen aan de zuidzijde van de Marieken van Nimwegenstraat hebben een gemeenschappelijk karakter, terwijl die aan de noordzijde verdeeld zijn in privétuinen. Deze variaties getuigen van het experimentele karakter van deze vooroorlogse woningbouw. De blokken vertegenwoordigen een belangrijke fase in de ontwikkeling naar open bebouwing.

Portiek-etagewoningen tussen de Leeuwendalersweg, de Bos en Lommerweg, de Akbarstraat en Jan van Schaffelaarplantsoen

Architect: A. Evers en G.J.M. Sarlemijn

Oplevering: 1952

De twee identieke woonblokken tussen de Leeuwendalersweg, de Bos en Lommerweg, de Akbarstraat en de Jan van Schaffelaarplantsoen werden in 1952 opgeleverd naar ontwerp van A. Evers en G.J.M. Sarlemijn. De blokken zijn gespiegeld ten opzichte van elkaar en bestaan uit vier woonlagen op een onderbouw met bergingen. De gebouwen hebben een lengte van acht dubbele traveeën. Aan de straatzijde bevinden zich de toegangen tot de trappenhuizen, die elk acht appartementen ontsluiten. De koppen worden gemarkeerd door rechthoekige volumes met vier woonlagen en een onderbouw met ruimte voor winkels. Deze kopvolumes stonden oorspronkelijk iets versprongen ten opzichte van de middengedeelten, maar door een verbreding van de middengedeelten aan de tuinzijde is dit verschil gelijkgetrokken.

De gebouwen zijn zorgvuldig gerenoveerd en vertegenwoordigen een hoge architectonische en stedenbouwkundige waarde.

Schuilplaats no. 49, Fietstunnel onder Ring A10 ter hoogte van Leeuwendalersweg

Architect: Dienst der Publieke Werken
Oplevering: ca. 1974

De fietstunnel onder de Ring A10 ter hoogte van de Leeuwendalersweg is zo ontworpen dat deze dienst kan doen als schuilkelder. Het middendeel van de tunnel kan aan beide zijden door middel van 30 centimeter dikke betonnen schuifdeuren worden afgesloten. Vervolgens geven deuren met luchtsluizen toegang tot de werkelijke schuilruimte. De ruimte beschikt over een luchtverversingsinstallatie die bij stroomuitval met vier trapfietsen kan worden aangedreven. In het afgesloten tunnelgedeelte is ruimte voor circa honderd achtpersoonsbanken, op de straatkolken kunnen toiletten worden geplaatst en er is een rioolgemaal aanwezig.

De schuilkelder maakt deel uit van circa vijftig schuilplaatsen die in de stad door de Dienst der Publieke Werken zijn aangelegd. Deze werden hoofdzakelijk op drukbezochte locaties gebouwd, vaak als onderdeel van nieuwe gebouwen of bruggen. De schuilkelder aan de Leeuwendalersweg verkeert in bijzonder gave staat en is een 'monument' van de Koude Oorlog. De schuilplaats is een potentieel gemeentelijk monument.

Bronnen:

Bureau Monumenten & Archeologie, *Beschrijving schuilplaats no. 49 Leeuwendalersweg 'Coentunneltracé'*, Amsterdam 2010.

Bureau Monumenten & Archeologie, *Cultuurhistorische verkenning bejaardenwoningen Leeuwendalersweg en Hofwijckstraat*, Amsterdam 2007.

Bureau Monumenten & Archeologie, *Waardstelling GAK-gebouw*, Amsterdam 2003.

Eesteren, C. van, 'Uitbreidingsplan Bosch en Lommer', *Gemeentebld afd. 1 (augustus)*, Amsterdam 1935, pp. 1565 – 1591.

Heijdra, T., *Bos en Lommer en De Baarsjes. De geschiedenis van Amsterdam-West*, Alkmaar 2004.

Oostenbrink, M., e.a., *Architectuuronderzoek Stadsdeel Bos en Lommer*, Amsterdam 1993.

Rossem, V.T. van, *Het algemeen uitbreidingsplan van Amsterdam*, Rotterdam 1993.

Advies

Het plangebied Bos en Lommerplein e.o. heeft een gelaagde ontstaansgeschiedenis. Binnen de gebiedsgrenzen vallen enkele vooroorlogse bouwblokken en enkele naoorlogse bouwblokken die op basis van het Uitbreidingsplan Bosch en Lommer uit 1935 tot stand kwamen. De bouw van het GAK-gebouw, de aanleg van de Ring A10 en de herinrichting van het Bos en Lommerplein en het Gulden Winckelplantsoen hebben ingrijpende gevolgen gehad voor het plangebied. Op basis van de historisch stedenbouwkundige analyse is Bureau Monumenten en Archeologie tot de volgende adviespunten gekomen.

- *Het verdient aanbeveling om de Kolenkit-kerk op de plankaart van het bestemmingsplan aan te duiden als Rijksmonument. Nu de solitaire ligging van de Kolenkit-kerk door de recente stedelijke ontwikkeling rond het Bos en Lommerplein is verdwenen, verdient het aanbeveling om de inrichting van het maaiveld rond de kerk te herzien. Het geheel maakt nu een onsamenhangende indruk waardoor het gebouw niet goed tot zijn recht komt.*
- *Het Bos en Lommerplantsoen vormt een integraal onderdeel van het GAK-gebouw, maar is in de loop der jaren in omvang afgenomen en in zijn heldere opzet aangetast. Bureau Monumenten en Archeologie is nauw betrokken bij de herbestemming van het gebouw en zou graag zien dat ook het plantsoen met daarin het beeldenpaviljoen van Hartsuyker behouden blijft.*
- *De portiek-etagewoningen van J.C. Teunissen en Göbel en Den Hartog en die van A. Evers en G.J.M. Sarlemijn vertegenwoordigen elk een belangrijke fase in de ontwikkeling naar open bebouwing. In beide gevallen maken de blokken deel uit van een grotere ruimtelijke eenheid met dezelfde verkaveling en vormtaal, maar door de gebiedsgrenzen van diverse bestemmingsplannen worden ze gescheiden van het geheel. Het verdient aanbeveling deze gebouwen te behouden in samenhang met de bijbehorende ruimtelijke eenheid. Daarbij zou het vastleggen van bouwhoogten, rooilijnen en bestaande gemeenschappelijke tuinen in de regels van het bestemmingsplan een goed middel zijn.*

Colofon

Datum: 09-07-2012
Status: Concept
Redactie: J. Schilt
Tekst: C. van Onna/J. Schilt/V. van Rossem

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2012
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.